

Тетяна Кара-Васильєва

АНСАМБЛЬ ЯК ЦІЛІСНА СИСТЕМА СВІТОБАЧЕННЯ

Збірник наукових праць присвячено народному мистецтву, яке розглянуто як цілісна система світобачення етносу. Для з'ясування різних аспектів теорії та художньої практики розвитку народного мистецтва окреслена проблема на сьогодні надзвичайно актуальна.

Метою конференції, що передувала укладанню цього збірника, було обговорення специфіки декоративного мистецтва, яке охоплює комплекс різноманітних видів і напрямів, і є живим організмом, що розвивається в царині народного мистецтва, у художніх промислах та промисловості, у творчості художників-професіоналів. Ці

сфери творчої діяльності, маючи певні точки дотику, водночас функціонують за різними законами творення і ставлення до традицій, новаторства і загалом світосприйняття. Тому в основу конференції, а отже, і збірника, покладено чітку концепцію розгляду декоративного мистецтва в усій різноманітності й багатогранності його проявів: роль і значення народного мистецтва в системі духовної та матеріальної культури, у формуванні художнього ансамблю та предметного середовища; взаємозв'язки та взаємовпливи народного і професійного мистецтва на різних історичних етапах; аналіз художніх стилів та їх інтерпретація в народному мистецтві, семантика й образність орнаменту; а також з'ясування ролі декоративного мистецтва в опорядженні храмових комплексів, у символіці церковного шитва, щодо виробів із металу, різьблення в церковному Богослужінні.

Аналіз процесів, що відбувалися в народному, ширше – декоративному, мистецтві, еволюції його образної системи проведено в історичному аспекті як у діахронному, так і синхронному вимірах. Саме тому в історичній перспективі важливими є дослідження особливостей функціонування народного мистецтва в первісному суспільстві, панування декоративного мистецтва в XVII–XVIII ст. і стилю бароко, модерну початку XX ст. та джерел його інспірацій. Також необхідно накреслити тяглість історичного розвитку аж до нових видозмін структурно-художніх якостей і функцій у період постмодернізму.

Усі ці моменти неможливо зрозуміти без з'ясування всіх складових культури, у якій функціонує декоративне мистецтво, і тієї ролі, яку воно виконує у формуванні духовних цінностей і національних особливостей.

Однією з найголовніших у декоративному мистецтві є проблема ансамблю. Її треба розглядати в широкому контексті взаємозв'язків: художній твір–інтер'єр–предметне середовище–система обрядовості, – що виводить на шлях вирішення у філософсько-культурологічному осмисленні: людина–природа–культура. Такий напрям дослідження уможливорює проникнення в зміст народного мистецтва як образної системи, осягнення глибини його духовної наснаженості й образності і, відповідно, місця й ролі в художній культурі суспільства. Адже народне мистецтво – це минуле в майбутньому, історична пам'ять народу, проявлена і не проявлена сутність нації, саме тому воно – найяскравіший виразник національної свідомості.

На сьогодні перспективними є дослідження не лише окремих видів і жанрів декоративного мистецтва, а й орієнтація на комплексний аналіз, що полягає у вивченні художніх ансамблів, їх зв'язку з культурними процесами, з формуванням мистецьких стилів. Це дасть змогу виявити образ ансамблю в широкому культурологічному контексті, в утворенні предметно-просторового оточення.

Ансамбль народного житла як інтер'єрного, так і архітектурного середовища розвивався за ustalеними законами, традиціями й раціональними вимогами, що утвердилися в кожному конкретному етнографічному регіоні. Саме особливості народного мистецтва утворюють той «селянський культурний простір», у якому провідними є найпоширеніші або ж улюблені його види. Так, в інтер'єрах Середнього Подніпров'я вирізняються вишиті рушники, барвіста кераміка, на Поліссі – ткані вироби, у хатах Катеринославщини переважають розписи.

Нині мистецтвознавство відійшло від дослідження і класифікації народного мистецтва як галузі матеріальної культури, у якій переважає утилітарний принцип. У теоретичному аспекті ця галузь належить до пріоритетів духовної культури, а діяльність народних майстрів розглядають як художньо-естетичну: вишивання, писанкарство, різьблення, ткацтво тощо.

Ансамбль як єдина образна система народного житла, як «мікрокосмос у макрокосмосі» сформувався з різноманітних елементів у певну структуру. Усі предмети

ансамблю об'єднані єдиним принципом цілісності, заснованим на загальних, вироблених уявленнях про світобудову.

Згідно з народними уявленнями речі в інтер'єрі поєднані в ансамбль, на цьому ґрунті «розвивалося матеріально-духовне середовище народу, формувався образний світ народного мистецтва, його традиції» [1]. Відтак ансамбль потрібно розглядати не лише як інтер'єр, навколишнє архітектурне середовище й систему обрядовості, а насамперед як матеріально-духовне середовище, що «творить» людину, її морально-етичну поведінку.

В основу ансамблю (у широкому культурологічному аспекті) покладено трудові, соціально-економічні, обрядові, морально-етичні відносини й загалом світоглядні уявлення – образ світу, як зауважив Г. Вагнер. Саме із цих позицій необхідно підійти до вивчення особливостей ансамблевого мислення, що є важливою методологічною проблемою, яка передбачає дослідження і з'ясування загальних принципів творення художнього образу як кожного окремого твору, так і ансамблю селянського житла, усього предметно-просторового середовища, ширше – народного мистецтва як цілісної художньо-образної системи. Окреслені питання в українському мистецтвознавстві майже не розроблені, тому потребують пильної уваги.

Ансамблевість мислення є показником культури суспільства, у якому декоративне мистецтво постає як художня, духовна сила, що за власними законами змінює середовище.

Мистецтво ансамблю – складова контексту культури. Ансамбль відтворює рівень духовного й матеріального життя, виражає естетичні настанови та ідеали певного часу. Згадаймо слова М. Алпатова: «Здається, що на площах і вулицях чуєш оповідь про думи і сподівання минулих поколінь, довідуєшся про те, чого вони чекали від світу, як хотіли влаштувати своє життя, наскільки були сміливими у своїх починаннях» [2].

Вирішальну роль в організації художнього простору відіграло декоративне мистецтво, особливо в часи бароко і модерну. У художніх стилях прослідковується взаємозв'язок декоративного мистецтва з іншими видами, насамперед з архітектурою, монументальним мистецтвом.

Не заглиблюючись у питання модерну, зауважимо лише на пошуках національного стилю на початку ХХ ст., який розглядали як важливу справу культурного відродження. Над розробкою громадських та церковних споруд, інтер'єрів будинків, над створенням цілісного художнього стилю на засадах народного мистецтва Гуцульщини працювали прогресивно налаштовані архітектори, художники декоративного мистецтва фірми Левинського у Львові – художники гобелену П. Ковжун, П. Холодний, С. Гординський, сестри Кульчицькі, художники кераміки О. Білоскурський, Ю. Лебіщак.

У Східній і Західній Україні національним стилем охоплено й оформлення міського інтер'єру – як уведення оригінальних речей селянського побуту, так і оздоблення предметів, що становить цілісний ансамбль. До цієї справи долучилося багато українських митців того часу – Г. Нарбут, В. Черченко, М. Жук, М. Самокиш, О. Сластіон.

Творчість А. Ждахи – одна із цікавих сторінок проектування інтер'єрів. Предметом його інспірацій у виготовленні меблів, оформленні помешкань є орнаменти вишивок, писанок, різьблення.

Пошуки національного стилю, заснованого на вивченні народного мистецтва, були програмними в майстерні оформлення інтер'єрів Академії мистецтв України, якою керував В. Кричевський. Саме тут розробляли проекти інтер'єрів для різних верств населення, утверджували новий стиль з яскравою національною означеністю.

Проблеми єдності стилю в центрі уваги й учня В. Кричевського – О. Саєнка. Значний інтерес становить серія його ескізів 1920-х років. У своїх розробках оздоблення інтер'єрів він перетворював усталені форми орнаментів відповідно до вимог сучасності та власного мистецького світосприйняття.

Домінантної ролі в оформленні громадських споруд – будинків культури, бібліотек, побутових приміщень – набув гобелен. Детально почали розробляти проекти жител для інженерів, робітників, селян, де гобелен подано в синтезі з іншими видами мистецтва – малярством, графікою, декоративними панно.

Упродовж ХХ ст. змінювалось уявлення про синтез мистецтва. У створенні предметно-просторового середовища (1960-ті рр.) стали провідними ідеї раціонального начала. Відокремленість архітектури та дизайну від просторових видів мистецтв, відмова від різноманітних форм декору призвели до уніфікації та безадресності будівництва.

Інтерес до декоративного мистецтва виник у 1960–1980-х роках, коли на стадії проектування саме твори декоративного мистецтва формували образ майбутніх споруд з яскраво вираженими особливостями українського мистецтва. Готелі «Тарасова гора», «Дніпро», «Київ» – позитивні приклади декорування приміщень керамікою, гобеленами, витворами ткацтва і скляної пластики.

1. *Некрасова М.* Проблема ансамбля в декоративном искусстве // Искусство ансамбля. Художественный предмет–интерьер–среда. – М., 1988. – С. 13–43.

2. *Алпатов М.* Всеобщая история искусств. – М.; Ленинград, 1948. – Т. 1. – С. 13.